

Лариса Наконечна,

кандидат філологічних наук, доцент,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ)

Larysa Nakonechna,

Candidate of Philology Sciences, Associate Professor,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk)
larysa.nakonechna@pu.if.ua
ID orcid.org/0000-0003-0743-4576

УДК 378.147: 372.881
ББК 74.58(4Ук)

ФОНЕТИКО-ОРФОЕПІЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

PHONETIC AND ORTHOEPIC COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS, WHICH IS THE BASIC OF THEIR PEDAGOGICAL MASTERY

Статтю присвячено проблемі формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів – майбутніх учителів початкової школи, з'ясовано суть поняття фонетико-орфоепічної компетенції, проаналізовано погляди на означену проблему в сучасній лінгводидактиці, обґрунтовано практичну цінність формування фонетико-орфоепічної компетенції особистості вчителя, окреслено чинники, що зумовлюють орфоепічні помилки у мовленні студентів і школярів Прикарпаття. Мета статті – з'ясувати зміст та структуру поняття фонетико-орфоепічної компетенції, визначити роль і місце формування фонетико-орфоепічної компетенції у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів і становленні їхньої мовної особистості. Автор акцентує увагу на тому, що фонетико-орфоепічну компетенцію вчителя слід розглядати як суспільно необхідну, таку, що не тільки зумовлює підвищення якості мовної освіти в Україні, але й сприяє зростанню загальної культури мовлення і спілкування українців. Методологічними засадами дослідження є науково-концептуальні положення про взаємозв'язок мови, мовлення і мислення, їх визначальне місце і роль у розвитку особистості; концепції побудови освіти на засадах формування національно свідомої мовної особистості. Отже, формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів спеціальності «Початкова освіта» належить провідне місце у системі мовної і загалом професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи.

Ключові слова: фонетико-орфоепічна компетенція, мовна особистість, студент майбутній учитель початкової школи.

The article focuses on the formation of phonetic and orthoepic competence of students, which are the future teachers of primary school; revealed the essence of the concept of phonetic and orthoepic competence; analyzes the views on the problem in modern linguodidactics; motivates the practical value of formation phonetic and orthoepic competence for teachers language personality; outlines the factors that contribute to errors in speech pronouncing of students and pupils in the Prykarpattia region. The purpose of the article is the clarification of the content and structure of the concept «phonetic and orthoepic competence»; the role and place of formation of phonetic and orthoepic competence during the training of primary school teachers as well as the development of their language personality. The author emphasizes that the teachers' phonetic and orthoepic competence should be seen as socially necessary one, and which not only leads to improving the quality of language education in Ukraine, but also contributes to the Ukrainian's culture of speech and communication overall. Methodological basis of analysis is a conceptual provision about the relationship of language, speech and thinking; determining their place and role in the development of an individual; concept of building education on the basis of the formation of the national conscious linguistic personality. So, the formation of phonetic and orthoepic competence of students of specialty «Elementary education» takes the top spot in the system of language and general professional training of future elementary school teachers. In university, a student (because of being a future language teacher) should create himself as the linguistic personality; acquire all necessary for language and speech competence; realize the practical value of his/her knowledge and skills, educational and cultural level and successful future professional activity.

Keywords: phonetic and orthoepic competence, language personality, a student who is a future teacher of elementary school.

Стаття посвящена проблеме формирования фонетико-орфоэпической компетенции студентов – будущих учителей начальной школы, уточнен смысл понятия фонетико-орфоэпической компетенции, проанализированы взгляды современной лингводидактики на затронутую в статье проблему, обосновано практическую ценность формирования фонетико-орфоэпической компетенции личности учителя, указаны факторы, которые обуславливают орфоэпические ошибки в речи студентов и школьников Прикарпатья. Цель статьи – определить содержание и структуру понятия фонетико-орфоэпической компетенции, осмыслить роль и место формирования фонетико-орфоэпической компетенции в профессиональной подготовке будущих учителей начальной школы. Автор обращает внимание на то, что фонетико-орфоэпическую компетенцию учителя надо рассматривать как общественно необходимую для повышения качества языкового образования и общей культуры общения в Украине. Методологическими принципами исследования являются научно-концептуальные положения о взаимосвязи языка, речи и мышления, их определяющее место и роль в развитии личности; концепции развития образования на базе формирования национально сознательной языковой личности. Таким образом, формированию фонетико-орфоэпической компетенции студентов специальности «Начальное образование» принадлежит особое место в системе языковой и профессиональной подготовки будущих учителей начальной школы.

Ключевые слова: фонетико-орфоэпическая компетенция, языковая личность, студент будущий учитель начальной школы.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Однією з умов успішної реалізації особистості у сучасному суспільстві є добре (а ще краще – досконале) володіння літературною мовою, її орфоепічними нормами зокрема. Важливість усного мовлення, передусім звукового його оформлення, для створення морально-культурного «портрету» особистості засвідчує і поширена віками мудрість «заговори, щоб я тебе побачив». Якість мовних знань і умінь мовця залежить від низки чинників, що впливають на формування його особистості з раннього дитинства. Серед найголовніших (чинників) науковці називають мовне середовище, якість викладання мови у навчальних закладах, психологічну готовність особистості вдосконалювати свої мовні знання і вміння (відчуття потреби в удосконаленні), мовну політику в державі. Підвищення загального рівня володіння літературною мовою в суспільстві значною мірою залежить від успішності втілення завдань мовної освіти, визначених чинними освітніми стандартами держави, і професійності конкретного вчителя у конкретному навчальному закладі як реалізатора цих завдань і прикладу для наслідування. Визначальна роль учителя у процесі оволодіння будь-якими мовними, мовними в тому числі, – незаперечна, незважаючи на зміну в часі педагогічних доктрин і підходів, методів і прийомів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Проблема формування мовної особистості майбутнього вчителя, окреслення компетентностей і компетенцій, якими повинен володіти вчитель мови, неодноразово були предметом вивчення науковців. За роки дослідження здобуто багатий досвід вивчення цієї проблеми, представлений у роботах А. Богуш, В. Бондаря, М. Вашуленка, І. Голубовської, К. Климової, Л. Мацько, М. Оліяр, М. Пентиліук, О. Семенов, С. Сисоевої. Питання формування фонетичної та орфоепічної компетенцій учнів і студентів, зокрема на тлі впливу інших мов чи місцевих говірок, задля оволодіння новими мовними знаннями, уміннями і навичками, розглядають І. Хом'як, А. Симоненкова та ін. «Учені сходяться на думці, що вимоги до особистості сучасного вчителя – найважливіша умова реалізації Держстандарту, досягнення належного рівня розвитку учнів та запланованих результатів навчально-виховного процесу, особливо в молодшому шкільному віці» [7, с. 109].

Формування мети статті. Мета статті – з'ясувати зміст та структуру поняття фонетико-орфоепічної компетенції, визначити роль і місце формування фонетико-орфоепічної компетенції у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів і становленні їхньої мовної особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Одним із головних завдань підготовки майбутнього вчителя-словесника є формування мовної особистості, яка вміє вільно й комунікативно виправдано висловлювати свої думки в будь-якій ситуації, дотримуючись норм літературної мови, й виховувати ці якості в учнів» [8, с. 292]. Інакше кажучи, вчитель повинен і сам вільно володіти мистецтвом спілкування, доречно використовуючи усі необхідні вербальні й невербальні засоби комунікації, і вміти навчити цього своїх учнів.

Відомо, що усне спілкування можливе за наявності двох процесів: передачі повідомлення (говоріння) та його сприйняття (слухання). Очевидно, що ці процеси є ефективними, повноцінними насамперед за умови виразної звукової подачі інформації, що відповідає прийнятим у суспільстві орфоепічним нормам, і добре розвинутого фонематичного слуху, якими мовці мали б оволодіти у дошкільному та молодшому шкільному віці. Однак реальний стан справ вказує на інше. Спостереження за усним мовленням учнів молодших і старших класів, студентів педагогічних спеціальностей, дорослого населення (як міського, так і сільського) Прикарпаття засвідчує порушення норм літературної вимови навіть у тих мовленнєвих ситуаціях і стилях мовлення, які передбачають використання саме літературної норми. Найбільш помітними є говіркові вимова та наголошування (як-от: *варут, трох, бурак, любить, ходит, третій, четвертій, природній, поєднуювати, кісто (=тісто), кісно (=тісно); нарОдити, говОрю, нЕсе, нЕсла, нЕсЕмо, стОїть, стОю, лЕжу, сИдіти, натИрання, сімдесять, вісімдесять* – йдеться про південно-західне наріччя), меншою мірою – вплив суміжних мов, відтворення в усному мовленні орфографічного оформлення слова, індивідуальне порушення вимови.

Діалектна вимова може бути прийнятною у побутовому мовленні, не вносячи непорозуміння у спілкування, вона сприймається як природне мовне явище на території поширення певного діалекту. Однак будь-яке порушення норм вимови (говіркове чи просторічне, суржикове, або ж індивідуальне) призводить до небажаних наслідків, як, наприклад, підміна слів (наприклад, *кіз-кіс, гриб-грип*), орфографічні помилки, і, відповідно, непорозуміння під час спілкування, психологічний дискомфорт. Запобігти цьому, сформувавши літературну вимову учнів, спроможний учитель початкової школи, котрий приділяє достатньо уваги і часу роботі з вироблення правильного звукового мовлення школярів. Адже саме вчитель початкової школи за покликанням і професійним обов'язком відповідальний за формування на належному рівні мовної особистості школяра, за те, як учень навчиться послуговуватися мовними засобами для повноцінної комунікації.

Опрацювавши низку наукових праць з означеної проблеми, зіткнулися з тим, що в сучасній лінгводидактиці послуговуються різними термінами на позначення компетенції, пов'язаної зі звуковим аспектом мовлення: «фонетична компетенція», «фонологічна компетенція», «орфоепічна компетенція», «фонетико-орфоепічна компетенція».

Так, за визначенням А. М. Богуш, фонетична компетенція – правильне вимовляння всіх звуків рідної мови, звукосполучень відповідно до орфоепічних норм, наголошування, добре розвинений фонематичний слух, що дозволяє диференціювати фонемі; володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо) [1, с. 107].

Босак Н. Ф. послуговується терміном фонетико-орфоепічна компетенція. Це, за її означенням, «ієрархічно побудована система, піраміду змістових одиниць якої складають такі компоненти, як фонетичні знання, фонетичні навички (з членуванням на слухо-вимовні й акцентно-інтонаційні) і завершують фонетичні вміння. Під фонетичними знаннями слід розуміти передбачуване навчальною програмою засвоєння фахових лінгвістичних

понять з курсу фонетики української мови, вивчення основних фонетичних одиниць, звукових явищ різного рівня – від звука до речення. Під слухо-вимовними навичками ми розуміємо фонемно-правильну вимову звуків у потоці мовлення і розуміння всіх звуків під час аудіювання. Акцентно-інтонаційні навички – це правильне наголошування слів і словоформ, коректне інтонаційно-ритмічне оформлення мовлення» [3, с. 6-7].

Мацько Л. І. виділяє фонологічну й орфоепічну компетенції, що «пов'язані із знанням звукових засобів сучасної літературної мови, вміння мовця ними користуватися» Ці види компетенції забезпечують відтворення звукового образу мови і правильне звукове оформлення мовлення [5, с. 14].

У працях викладачів іноземної мови натрапляємо на використання терміна фонологічна компетенція, яку визначають як «знання й уміння сприймати та продукувати звуки мови; особливості, які розрізняють звуки (наприклад, такі властивості, як артикуляція, носовий характер тощо); фонетичний склад слів (наголос, тон); фонетику речення (просодію); наголос та ритм речення; інтонацію; фонетичну редукцію; сильні та слабкі форми звуків; асиміляцію» [4, с. 1].

Термін фонетико-орфоепічна компетенція і визначення Н. Ф. Босак уважаємо найбільш змістовним, інформативним для використання у ВНЗ (стосовно студентів – майбутніх учителів мови), адже описує ті знання, навички й уміння, які здобуваються під час вивчення розділів фонетика і фонологія, а також орфоепія. Термін фонетична компетенція, очевидно, зручний для використання стосовно школярів, студентів тих спеціальностей, де в курсі вивчення української мови питання фонетики й орфоепії не розмежовані чи, можливо, вивчаються побіжно. Термін фонологічна компетенція, на наш погляд, звужує предмет визначення до поняття власне фонем як абстрактної мовної одиниці, реалізованої у звуках, і не зачіпає, наприклад, артикуляційного та акустичного аспектів вивчення звуків, суперсегментних фонетичних одиниць. Та все ж у визначенні, яке використовує Давидова М.К., на наш погляд, йдеться не стільки про предмет вивчення фонології, скільки фонетики. Зважаючи на вищесказане, ми послугуємо терміном фонетико-орфоепічна компетенція.

Формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів спеціальності «Початкова освіта» у ВНЗ передбачене навчальною програмою основного мовного курсу – «Сучасна українська мова з практикумом», а також більшою чи меншою мірою програмами інших навчальних дисциплін: «Методика викладання української мови», «Основи культури і техніки мовлення», «Логопедія».

Фонетико-орфоепічну компетенцію студентів – майбутніх учителів початкової школи розглядаємо як єдність теоретичних знань з фонетики, фонології, орфоепії та морфонології (розділів лінгвістики, предмет вивчення яких безпосередньо стосується звукової характеристики мовлення), а також практичних мовленнєвих фонетико-орфоепічних умінь і навичок.

Під фонетико-орфоепічними навичками, погоджуючись із Босак Н. Ф., розуміємо правильну щодо орфоепічних норм вимову всіх «звуків у потоці мовлення та розуміння всіх звуків під час аудіювання мовлення інших, а також навички правильного наголошування слів, коректне інтонаційно-ритмічне оформлення власного мовлення і адекватне сприйняття мовлення інших. Це автоматизовані вміння, що найбільш активно актуалізуються в таких видах мовленнєвої діяльності, як говоріння, голосне читання й аудіювання» [2, с. 39, 40].

Чи не найважливішим чинником успішного навчання є мотивація, чітке уявлення про те, для чого знадобляться ті чи інші знання і вміння. Уважаємо, що вкрай важливо сформулювати у студентів розуміння того, що знання з фонетики й орфоепії, інших розділів лінгвістики – для них не стільки теоретичні знання про розділи мовознавства, які описують певні аспекти мови, скільки знання, які мають важливе практичне значення у їхній майбутній професійній діяльності, й належне оволодіння ними сприяє удосконаленню їхньої ж мовної особистості, а також надалі – ефективному формуванню мовлення їхніх вихованців. Окрім цього, студенти мають усвідомлювати, що мова – це стала і водночас змінна система, в якій усі елементи взаємопов'язані і взаємообумовлені, адже кожен мовний рівень (фонетика, лексика, морфологія і т. д.), як цеглини, формують стійку чітку конструкцію – мову. І звуки як найменші компоненти мовної структури постають у вищих одиницях мови: складах, морфемах, лексемах, реченнях. Обмежена система фонем української мови створює безліч звукосполучуваних комбінацій, які, об'єднані у слова, словоформи, текст, у поєднанні з суперсегментними фонетичними одиницями (інтонацією, паузою, наголосом) не тільки передають безмежжя вербальної інформації, але й виражають внутрішній світ мовця, його сприйняття світу, є виразниками його душі.

Зважаючи на те, що студенти свої знання і вміння у майбутньому професійно застосовуватимуть як учителі мови у початковій школі, важливо, щоб формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів було професійно спрямованим, відбувалося з огляду на зміст чинної програми з української мови для початкової школи. Адже за стандартами початкової школи, розвиток звукового мовлення – першочергове завдання, яке, з-поміж іншого, реалізовує вчитель на уроках української мови. Вивчення мови у кожному класі початкової школи обов'язково передбачає опрацювання тем з фонетики, орфоепії, а у 3-4 класах ще і з морфонології (наведемо тут тільки деякі з них, щоб засвідчити вагомість формування фонетико-орфоепічної компетенції майбутніх учителів початкової школи):

- ознайомлення учнів зі звуками мови, формування розуміння, що таке звук і що слова складаються зі звуків;
- ознайомлення з артикуляційними органами, спостереження за їх роботою під час вимовляння різних звуків;
- володіння інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, тембр, сила голосу, логічні наголоси тощо);
- правопис слів типу просьба, боротьба, кігті [слів з асиміляцією звуків, коли вимова не збігається з написанням. – Л.Н.];
- засвоєння найважливіших правил української літературної вимови [їх вивчає орфоепія. – Л.Н.];
- практичне ознайомлення зі смислорозрізнавальною роллю звуків [з погляду лінгвістики, фонем; це предмет вивчення фонології. – Л.Н.] спостереження за тим, як вставляння, пропуск, заміна одного зі звуків слова може призвести до появи іншого слова (сон – слон, танк – так, сини – сани);

- чергування голосних ([i] з [e], [o]) і приголосних ([г], [к], [х] на [ж], [ч], [ш] і [зг], [цг], [сг]) [питання морфології. – Л.Н.], учень відображає ці звукові явища на письмі [6].

На фонетичних знаннях учнів базується навчання грамоти у початковій школі. Адже, як зазначено у навчальній програмі з української мови для 1-4 класів, основний метод навчання грамоти – аналітико-синтетичний – передбачає реалізацію принципу «від звука до букви», тобто учні повинні спочатку навчатись виконувати різні аналітико-синтетичні дії зі звуками мовлення, що є базовим умінням для формування навичок читання і письма [за 6, с. 2]. У цій же програмі сказано: «Основною орфографічної грамотності є вміння співвідносити фонетичний і графічний образи слова, позначати звуки слова відповідними буквами... Учні початкових класів мають оволодіти цими уміннями і безпомилково писати слова за фонетичним принципом» [6, с. 7]. Як відомо, фонетичний принцип української орфографії охоплює близько 80 відсотків усіх написань. Дослідження низки науковців переконливо доводять, що правильна вимова є однією з найважливіших умов грамотності [див. 9, 10].

Уважаємо: добре сформована фонетико-орфоепічна компетенція студента, надалі вчителя початкової школи, – це у майбутньому добре сформована фонетична компетенція школяра, який, удосконалюючись, безумовно, не втратить своїх умінь і навичок у дорослому віці.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, формуванню фонетико-орфоепічної компетенції студентів спеціальності «Початкова освіта» належить провідне місце у системі мовної і загалом професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи. Студент як майбутній учитель мови за час навчання в університеті повинен сам сформуватися як мовна особистість, оволодіти всіма необхідними мовними і мовленнєвими компетенціями, тобто доречно і вільно послуговуватися усіма мовними засобами літературної мови, в тому числі фонетико-орфоепічними, усвідомити практичну цінність своїх знань і вмінь для свого ж освітньо-культурного рівня й успішної професійної діяльності. Фонетико-орфоепічну компетенцію вчителя слід розглядати як суспільно необхідну, таку, що не тільки зумовлює підвищення якості мовної освіти, але й сприяє зростанню загальної культури мовлення і спілкування українців.

Подальшого дослідження і аналізу потребують й інші аспекти проблеми формування фонетико-орфоепічної компетенції майбутніх учителів початкової школи як складової професійної підготовки.

1. Богуш А. М Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку дошкільників А. М. Богуш // Алла Михайлівна Богуш – вчений-педагог, академік НАПН України: біобібліогр. покажч. – Київ, 2014. – 187 с.
2. Босак Н. Ф. Етапи і стадії формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічного фаху / Н. Ф. Босак // «Наука і освіта». 2014. № 10. С. 39-42.
3. Босак Н. Ф. Формування фонетико-орфоепічної компетенції студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів південно-східного регіону України: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02 (теорія і методика навчання (українська мова). – Одеса, 2003. – 15 с.
4. Давидова М. К. Друга іноземна (німецька) мова: Навчально-методичний посібник – Дніпропетровськ, 2012. – 82 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/5704494/>
5. Мацько Л. І. Культура української фахової мови: Навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. – К.: Видавничий центр «Академія», 2007. – 360с.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 1 – 4 класи. Українська мова. – [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
7. Оліяр М. Специфіка комунікативної особистості вчителя початкових класів / Оліяр М. П. // Гірська школа Українських Карпат. – 2014. № 11. С.108-112.
8. Пентиліук М. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / Пентиліук М. // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань, 2014. – Ч.2. – С. 290 – 297.
9. Симоненкова Л. М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів / Л. М. Симоненкова. – К., 1981. – 134 с.
10. Хом'як І. М. Наукові основи навчання орфографії в середній школі / І. М. Хом'як. – Рівне: ППФ «Волинські береги», 1998. – 228 с.

Reference

1. Bohush A. M Kompetentnisnyi pidkhd do movlennievoho rozvytku doshkilnykiv // Alla Mykhailivna Bohush – vchenyi-pedahoh, akademik NAPN Ukrainy: biobibliogr. pokazhch. – Kyiv, 2014. – 187 s.
2. Bosak N. F. Etapy i stadii formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetencii studentiv filolohichnoho fakhu // «Nauka i osvita». 2014. № 10. S.39-42.
3. Bosak N. F. Formuvannia fonetyko-orfoepichnoi kompetentsii studentiv filolohichnykh fakultetiv vyshchyyh navchalnykh zakladiv pivdenno-shidnoho rehionu Ukrainy: avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.02 (teoriia i metodyka navchannia (ukrainska mova). – Odesa, 2003. – 15 s.
4. Davydova M. K. Druha inozemna (nimetska) mova: Navchalno-metodychnyi posibnyk. – Dnipropetrovsk, 2012. – 82 s. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.studfiles.ru/preview/5704494/>
5. Matsko L. I. Kultura ukrainskoi fakhovoi movy: Navch. posib. / L. I. Matsko, L. V. Kravets. – K.: «Akademiia». 2007. 360s.
6. Navchalna prohrama dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv 1 – 4 klasy. Ukrainska mova. – [Elektronnyi resurs]. – Resurs dostupu: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>
7. Olyar M. Spetsyfika komunikativnoi osobystosti vchytelia pochatkovykh klasiv // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat. – 2014. № 11. S.108-112.
8. Pentyliuk M. Movna osobystist maibutnioho vchytelia-slovesnyka v konteksti profesiinoi pidhotovky // Zbirnyk naukovykh prats Umanskooho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. – Uman, 2014. – Ch.2. – S. 290 – 297.
9. Symonenkova L. M. Vychennia fonetyky i morfolohii v umovakh mistsevykh hovoriv. – K., 1981. – 134 s.
10. Khomiak I. M. Naukovi osnovy navchannia orfohrafii v serednii shkoli. – Rivne: PPF «Volynski oberehy», 1998. – 228 s.